

Η ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΕΝ ΤΗ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

II

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ Π.ΔΙΑΘΗΚΗΣ

A'

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΩΣ ΘΕΙΟΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ

E'

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΩΣ ΨΥΧΟΣΩΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΣ

Συμφώνως πρὸς τὴν ἀνθρωπολογικὴν διδασκαλίαν τῆς Π. Διαθήκης ὁ διφυὴς ἄνθρωπος ἀποτελεῖται, ὡς διεπιστώσαμεν¹, ἐκ δύο συστατικῶν, οἷα εἶναι ἔνθεν μὲν ἡ «σάρξ», τὸ «σῶμα» (רֶשֶׁת)², ἔνθεν δὲ ἡ «ψυχὴ» (שָׁרֵן)³. Τὰ δύο ταῦτα συστατικὰ ἤδη εὐθὺς ἅμα τῇ δημιουργίᾳ αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν πλάσιν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, συνεδέθησαν ἐν αὐτῷ καὶ δῆ, ὡς εἴρηται⁴, καὶ ἠνώθησαν ἀρμονικῶς εἰς ἀδιάσπαστον ἐν τῷ ἐπιγεῖω βίῳ τοῦ ἀνθρώπου ἐνιαῖον σύνολον διαλυόμενον μόνον κατὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν δ' ἐγένετο ἐν τοῖς πρόσθεν λόγος περὶ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ψυχολογικῆς ἐνότητος⁵, ἡ περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὁποίας ἀντίληψις πιστοῦται, νομίζομεν, ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, πρὸς τοὺς ἄλλοις, ἤδη καὶ διὰ τῆς κατὰ συνεκδοχὴν χρήσεως τῶν ἀνθρωπολογικῶν ὄρων רֶשֶׁת («σάρξ», σῶμα), ἐμφαίνοντος τὸ ὑλικὸν συστατικόν, καὶ שָׁרֵן («ψυχὴ»), δηλοῦντος τὸ πνευματικὸν συστατικόν, ὡς συνωνύμων τοῦ ὄρου «ἄνθρωπος»⁶.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχετικῶν τῆς Π. Διαθήκης δεδομένων ἐπισημαίνομεν ἐνταῦθα ἐκ τῶν ποικίλων φαινομένων, τῶν ἀπορροβόντων ἐκ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ψυχολογικῆς ἐνότητος, δύο μόνον, ὡς τὰ χαρακτηριστικώτερα καὶ δῆ καὶ τὰ σπουδαιότερα διὰ τὴν παροῦσαν ἔρευναν. Τὰ δὲ φαινόμενα ταῦτα εἶναι πρῶτον μὲν ἡ μεταξύ «σαρκός», «σώματος» (רֶשֶׁת) καὶ «ψυχῆς» (שָׁרֵן) ὑφισταμένη στενὴ σχέσις καὶ ἀλληλεπίδρασις, δεῦτερον δὲ ἡ κατὰ συνεκδοχὴν χρήσις μελῶν καὶ δῆ καὶ ἐσωτερικῶν ὀργάνων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ὡς ἐδρῶν καὶ ὀργάνων τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἔστω καὶ διὰ βραχέων ἐξέτασις τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος δύο φαινομένων, ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοτελοῦς ἐρεύνης τῶν σχετικῶν πηγῶν, κρίνεται ἐν

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 418ἔξ.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 419ἔξ.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 522ἔξ.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', ἰδίᾳ σελ. 403, 412ἔξ., ἔνθα καὶ σειρὰ τῶν σχετικῶν χωρίων.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 403, 411ἔξ., 419, 604 κλπ., ἔνθα καὶ λίαν διαφοριστικὰ χωρία.

6. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 410, ἰδίᾳ δὲ σελ. 422, 437, 603, 617ἔξ.

προκειμένῳ σκόπιμος οὐ μόνον διότι ἀποτελοῦν τὰς σαφεστέρας μαρτυρίας περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς ὑπάρξεως τῆς ψυχοσωματικῆς ἐνότητος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ καὶ διότι διαφωτίζουν ἔτι μᾶλλον τὴν διδασκαλίαν τῆς Π.Διαθήκης περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐν γένει, νοουμένου, βεβαίως, πάντοτε ὡς ψυχοσωματικοῦ συνόλου.

1. ΟΛΙΓΑ ΤΙΝΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΕΩΣ «ΣΩΜΑΤΟΣ» ΚΑΙ «ΨΥΧΗΣ». Ἡ μεταξὺ ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως ὑφισταμένη στενὴ σχέσηις καὶ δὴ καὶ ἀλληλεπίδρασις, ἀποτελοῦσα, ὡς εἶπομεν, σπουδαίαν καὶ λίαν χαρακτηριστικὴν ἐκδήλωσιν, ἅμα δὲ καὶ ἔκφρασιν τῆς ψυχοσωματικῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνότητος, μαρτυρεῖται ὑπὸ μακρᾶς σειρᾶς σχετικῶν τῆς Π.Διαθήκης χωρίων. Ἡ δὲ ἐξέτασις τῶν χωρίων τούτων σαφῶς δεικνύει πόσον ἔντονος καὶ ἔκτυπος εἶναι ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ἡ ἀντίληψις περὶ τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ψυχοσωματικὴν ἐνότητα, ἀντίληψις, ἥτις καὶ ἔχει ὡς ἐπακόλουθον τὴν διαπίστωσιν τῆς μεταξὺ «σώματος» καὶ «ψυχῆς» ἀλληλεπίδρασεως. Ὅθεν καὶ πᾶσαι αἱ ἐκδηλώσεις καὶ αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἀνθρώπου, ὡς βιολογικοῦ ὄργανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς πνευματικοῦ ὄντος, νοοῦνται ὡς ἐκδηλώσεις καὶ ἐνέργειαι οὐχὶ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τοῦ «σώματος» ἢ τῆς «ψυχῆς» αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, ὡς ἀπρητισμένου ψυχοσωματικοῦ συνόλου, θεωρουμένου ὡς τοῦ φορέως τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου «ἐγῶ», εἰς ὃ, κατὰ τὴν Π.Διαθήκην, ἀνάγονται τελικῶς πᾶσαι αἱ σωματικαὶ καὶ ψυχικαὶ καταστάσεις καὶ ἐνέργειαι.

Ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως περὶ ὑπάρξεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ψυχοσωματικῆς ἐνότητος, ἔτι δὲ καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐντεῦθεν ἀπορροεύσης στενῆς σχέσεως καὶ δὴ καὶ ἀλληλεπίδρασεως, ἥτις ὑφίσταται μεταξὺ τῶν δύο ἀνθρωπίνων συστατικῶν, ἦτοι τοῦ «σώματος» καὶ τῆς «ψυχῆς», ἀφ' ἐνὸς μὲν, παρὰ τὴν ὑφισταμένην μάλιστα, ὡς διεπιστώσαμεν¹, ὄντολογικὴν ποιοτικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς φύσεως, οὐδέποτε ἔφθασεν ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ἡ ἰδέα τῆς σχετικῆς ταύτης ἀντιθέσεως μέχρις ὑπερτονισμοῦ τῆς ἀξίας τῆς πνευματικῆς φύσεως εἰς βᾶρος τῆς ὑλικῆς, ὡς π.χ. συνέβη ἐν τῇ πλατωνικῇ φιλοσοφίᾳ, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ, ἂν καὶ βεβαίως, ἐκ πρώτης ὄψεως καὶ μόνον, τὰ δύο ἀνθρώπινα συστατικὰ δὲν εἶναι, ἔστιν ὅτε, τοσοῦσον εὐδιάκριτα. Τὸ γεγονός δὲ μὴ τοῦτο οὐδόλως σημαίνει ὅτι καὶ δὲν ὑπάρχουν πράγματι, ὡς ἀβασίμως ὑπεστήριξαν πολλοί², περιορισθέντες εἰς τὰς σπανίας καὶ ἀμφιβόλους ταύτας περιπτώσεις καὶ δὴ ὑπερτονίσαντες τὴν σημασίαν τῆς ἐννοίας τῆς ψυχοσωματικῆς ἐνότητος ἐν τε τῇ ἀνθρωπολογίᾳ καὶ τῇ ψυχολογίᾳ τῆς Π.Διαθήκης.

Ἄσπον δ' ἀφορᾷ εἰδικώτερον εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῆς Π.Διαθήκης περὶ

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΒ', σελ. 416ξ.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΒ', σελ. 411, ὑποσημ. 3, σελ. 419, ὑποσημ. 1.

σχέσεως και ἀλληλεπιδράσεως «σώματος» και «ψυχῆς» θὰ ἔπρεπε νὰ διευκρινίσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἡ συστηματικὴ ἐξέτασις αὐτῶν ἀποτελεῖ ἔργον τῆς ψυχολογίας τῆς Π.Διαθήκης και, ἄρα, ἐκφεύγει τῶν αὐστηρῶν ὁρίων τῆς παρουσίης ἀνθρωπολογικῆς ἐρεύνης· ὡς ἐκ τούτου και θὰ περιορισθῶμεν ἐν προκειμένῳ μόνον εἰς ὀλίγα τινά. Οὕτως, ἡ και ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ μνεῖα τοιαύτης σχέσεως και ἀλληλεπιδράσεως μεταξύ ὑλικῆς και πνευματικῆς φύσεως ἐρείδεται ἐπὶ τῶν σχετικῶν ἐμπειρικῶν παρατηρήσεων και τῶν ἀρχαίων Ἑβραίων, οἵτινες ἐπίσης διεπίστωσαν, φαίνεται, ὅτι ἐντονοὶ σωματικὰ και καταστάσεις ἐπιδροῦν ἐπὶ τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐπίδρασις δ' αὕτη περὶ ἧς σαφῶς ὁμιλεῖ ἤδη και ἡ περὶ Ἡλιοῦ ἀφήγησις¹, διαφαίνεται, νομίζομεν, και ἐν τῷ ἐξῆς χωρίῳ: «Ἐλάλησε δὲ Μωυσῆς οὕτω τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, και οὐκ εἰσήκουσαν Μωυσῆ ἀπὸ τῆς ὀλιγοψυχίας και ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν σκληρῶν»². Τὴν τοιαύτην ἐπίδρασιν ἄλλως τε ὑποδηλοῖ ἐπίσης τὸ «και διδόασιν αὐτῶν ἄρτον, και ἔφαγε, και ἐπότισαν αὐτὸν ὕδωρ....και κατέστη τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, ὅτι οὐ βεβρώκει ἄρτον και οὐ πεπόκει ὕδωρ τρεῖς ἡμέρας και τρεῖς νύκτας»³, ὡς και τὸ «πεινῶντες και διψῶντες, ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐν αὐτοῖς ἐξέλιπεν»⁴.

Ἄξια ὅμως ὑπογραμμίσεως εἶναι ἐνταῦθα και ἡ διαπίστωσις τῆς ἀντιστρόφου ἐπιδράσεως, καθ' ἣν δηλ. ἐντονα ψυχικὰ βιώματα ἐπηρεάζουν μεγάλως τὸν σωματικὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἀνθρώπου. Μάλιστα δὲ τὰ σχετικὰ χωρία τῆς Π.Διαθήκης εἶναι ἔτι σαφέστερα και δὴ και δαψιλέστερα, ὡς δύναται τις εὐκόλως νὰ ἀντιληφθῇ, ἀναγινώσκων τὴν βίβλον τῶν Ψαλμῶν και μόνον. Λόγῳ δὲ τοῦ ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη σχέσις και ἐπίδρασις ἐμφανίζει ἰδιαιτερον διαφέρον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ παρόντος κεφαλαίου, δὲν ἐθεωρήθη ἄσκοπος ἡ παράθεσις χαρακτηριστικῶν τινων δειγμάτων ἐκ τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν τῆς Π.Διαθήκης. Οὕτω π.χ. διαφωτιστικὸν εἶναι και τὸ ἐξῆς χωρίον: «Και ἐγένετο ὅτε ἐξέθλιπεν αὐτὸν ἐν λόγοις αὐτῆς πάσας τὰς ἡμέρας και ἐστενοχώρησεν αὐτὸν και ὀλιγοψύχησεν ἕως τοῦ ἀποθανεῖν»⁵. Τὴν αὕτην ἐπίδρασιν δεικνύουν ἐπίσης οἱ λόγοι, τοὺς ὁποίους ἀπευθύνει ἡ Ἰεζάβελ πρὸς τὸν Ἀχαάβ: «Και ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν τί τὸ πνεῦμα σου τεταραγμένον και οὐκ εἰ σὺ ἐσθίων ἄρτον;»⁶ και δὴ και τὸ ἐξῆς ἐρώτημα τοῦ Ἐλκανὰ πρὸς τὴν Ἄνναν: «Τί ἐστιν σοι, ὅτι κλαίεις;

1. I Βασ. 19, ἐξ., ἰδία στ. 7 ἐξ. Ἐπίσης πρβλ. τὴν ζωηροτάτην εἰκόνα ἐν Ψαλμ.

109²²⁻²⁴.

2. Ἐξ. 6₉.

3. I Σαμ. 30₁₁ ἐξ., πρβλ. ἐπίσης Γεν. 18₆, Κρ. 15₁₉, Ψαλμ. 107₁₁ ἐξ., Ἡσ. 44₁₉.

Θρ. 1¹¹ 18₁₉ κλπ.

4. Ψαλμ. 107₅.

5. Κρ. 16₁₈.

6. I Βασ. 21₆.

Καὶ ἵνα τί οὐκ ἐσθίεις; Καὶ ἵνα τί τύπτει σε ἡ καρδία σου;»¹ Πρὸς τούτους εἰς τὴν δευτέραν ταύτην σχέσιν ἀναφέρεται καὶ ἡ ἐπιγραμματικὴ παραίνεσις τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ: «Μελέτη πολλὴ κόπωσης σαρκός»².

Ἐνταῦθα ὁμως οὐδόλως πρέπει νὰ παροραθῇ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι, καὶ κατὰ τὴν Π.Διαθήκην, αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ψυχικαὶ καταστάσεις δὲν ἐπιδροῦν μόνον ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καθ' ὅλου, ἀλλ' ἐπεηρεάζουσι καὶ τὰ ἐπιμέρους ὄργανα αὐτοῦ, ὡς π.χ. μαρτυρεῖται ἐν τῷ ψαλμικῷ χωρίῳ: «Ἐταράχθη ἀπὸ θυμοῦ ὁ ὀφθαλμὸς μου, ἐπαλαιώθη ἐν πᾶσι τοῖς ἔχθροῖς μου»³, μάλιστα δὲ τὰ ἐσωτερικὰ σωματικὰ ὄργανα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς σαφῶς δεικνύει, πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ ὁ μονόλογος τοῦ Ἰερεμίου: «Τὴν κοιλίαν μου, τὴν κοιλίαν μου ἀλγῶ, καὶ τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας μου· μαιμάσσει ἡ ψυχὴ μου. Σπαράσσεται ἡ καρδία μου, οὐ σιωπήσομαι, ὅτι φωνὴν σάλπιγγος ἤκουσεν ἡ ψυχὴ μου, κραυγὴν πολέμου»⁴. Τὴν εἰδικωτέραν ταύτην ἐπίδρασιν τῶν ψυχικῶν καταστάσεων ἐμφαίνει ἐπίσης τὸ ἐξῆς χωρίον: «Καὶ ἀκούσαντες ἡμεῖς ἐξέστημεν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστη ἐτι πνεῦμα ἐν οὐδενὶ ἡμῶν ἀπὸ προσώπου ὑμῶν»⁵. Ἀλλὰ καὶ περαιτέρω, ἐξ Ἰσου διαφωτιστικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος μαρτυρία τοῦ Ἰεζεκιήλ: «Καὶ ἔσται ἐὰν εἴπωσι πρὸς σέ ἕνεκα τίνος σὺ στενάξεις; Καὶ ἐρεῖς ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ, διότι ἔρχεται, καὶ θρασυθήσεται πᾶσα καρδία, καὶ πᾶσαι χεῖρες παραλυθήσονται, καὶ ἐκψύξει σὰρξ καὶ πᾶν πνεῦμα καὶ πάντες μηροὶ μολυνθήσονται ὑγρασίῳ»⁶. Διὰ τῶν τελευταίων τούτων χωρίων, δι' ὧν ἀποκαλύπτεται ἡ ἐπίδρασις τῶν ποικίλων ψυχικῶν βιωμάτων ἐπὶ τὰ μέλη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ δὴ καὶ τὰ ἐσωτερικὰ αὐτοῦ ὄργανα, εἰσαγόμεθα πλέον εἰς τὸ δεύτερον τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν χαρακτηριστικωτέρων καὶ σπουδαιοτέρων φαινομένων, τὰ ὁποῖα ἀπορρέουν, ὡς εἴπομεν, ἐκ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑφισταμένης ψυχοσωματικῆς ἐνότητος.

2. ΜΕΛΗ ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ ὈΡΓΑΝΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΩΣ ΕΔΡΑΙ ΚΑΙ ὈΡΓΑΝΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ. Ὡς συμβαίνει καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς⁷,

1. Ι Σαμ. 4₈.

2. Ἐκκλ. 12₁₃.

3. Ψαλμ. 6₈.

4. Ἰερ. 4₁₉, περὶ οὗ πρβλ. Ν.Π.ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, Εἰσαγωγή εἰς τοὺς μονολόγους τοῦ Ἰερεμίου, σελ. 50ἔξ.

5. Ἰησ.Ν. 2₁₁.

6. Ἰεζ. 21₁₃, πρβλ. ἐπίσης Ἰεζ. 7₁₇, Ναοὺμ 2₁₁. Πρὸς τούτους μνημονευτέον ἐνταῦθα καὶ τὸ χωρίον Ἰερ. 6₂₄ («Ἠκούσαμεν τὴν ἀκοὴν αὐτῶν, παρεδόθησαν αἱ χεῖρες ἡμῶν, θλίψις κατέσχεν ἡμᾶς, ὡδίνες ὡς τικτούσης»), πρβλ. Ἰερ. 50₄₈. Ἐπίσης πρβλ. Ἠσ. 35_{ἔξ.}, Ἰεζ. 7₂₇, Σοφ. Σειρ. 25₂₈ κλπ.

7. Πρὸς τοὺς ἄλλοις, πρβλ. προχείρως ἐνταῦθα Η.ΗΟΙΜΑ, Die Namen der Körperteile im Assyrisch - Babylonischen, Leipzig 1911, P.DHORME, L'emploi métaphorique des noms de parties du corps en hébreu et en akkadien, 1923.

βεβαίως δὲ καὶ παρ' Ἑλλησιν¹, οὕτω καὶ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ², συνηθέστατα, ὡς γνωστόν, παρατηρεῖται τὸ ἀναγόμενον εἰδικώτερον μὲν εἰς τὴν ἑβραϊκὴν ψυχολογίαν, γενικώτερον δ' ὅμως καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπολογίαν τῆς Π. Διαθήκης φαινόμενον, κατὰ τὸ ὁποῖον μέλη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ μάλιστα ἐσωτερικὰ αὐτοῦ ὄργανα, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἀρχικὴν καὶ θεμελιώδη βιολογικὴν αὐτῶν λειτουργίαν, ἐμφανίζονται κατὰ συνεκδοχὴν ὡς ἔδραι καὶ δὴ καὶ ὄργανα ψυχικῶν καὶ καθαρῶς πνευματικῶν λειτουργιῶν³. Πράγματι δὲ εἰς τὰ σωματικὰ ταῦτα ὄργανα ἀναφέρονται οὐ μόνον ἡ ζωὴ καὶ αἱ κατώτεραι ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις, τὰ ἐνστικτικὰ καὶ τὰ ποικίλα ὀργανικὰ αἰσθήματα, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀνώτεραι ψυχικαὶ καὶ δὴ καὶ αἱ καθαρῶς πνευματικαὶ λειτουργίαι, ἐν αἷς καὶ τὸ συναίσθημα, ἡ βούλησις, ἡ νόησις, ἡ συνείδησις κ.ἄ. Κατὰ ταῦτα, ἤδη ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὰ σωματικὰ ταῦτα ὄργανα θεωροῦνται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ὡς οἱ κατὰ συνεκδοχὴν σωματικοὶ φορεῖς καὶ αἱ ἔδραι τῆς «ψυχῆς» (נַפְשׁ), τὴν ἐννοιοῦν τῆς ὁποίας μάλιστα καὶ καλύπτουν. Ἐντεῦθεν συνήθως γίνεται λίαν χαρακτηριστικῶς χρῆσις αὐτῶν, κατὰ συνεκδοχὴν βεβαίως, ἀντὶ τοῦ ὄρου «ψυχῆ», περὶ οὗ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, μαρτυρεῖ σαφῶς καὶ τὸ γεγονός, ὅτι, ὡς θέλομεν διαπιστώσει κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπὶ μέρους ἐσωτερικῶν τούτων ὀργάνων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ταῦτα ἐμφαίνοντα τὸ πνευματικὸν συστατικόν, ἤτοι τὴν נַפְשׁ («ψυχὴν»), ἀπαντοῦν ὁμοῦ μετὰ τινος ὄρου δηλωτικοῦ τοῦ ὑλικοῦ συστατικοῦ πρὸς ἔκφρασιν τοῦ ὅλου ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ὑφισταμένης ψυχοσωματικῆς ἐνότητος⁴.

Τὸ γεγονός τοῦτο ὑποδηλοῖ, νομιζόμεν, τὸ τελείως ἀβάσιμον τῶν ἰσχυρισμῶν, ἰδίᾳ τοῦ H. Wh. Robinson⁵, ὅστις, ἐνδιατρίψας περὶ τὴν ἑβραϊκὴν ψυ-

1. Πρβλ. ἰδίᾳ Θ. BOPEA, Ἡ δόξα περὶ τῶν σπλάγγνων ὡς ἔδρας τῆς ψυχῆς (ἐν: ANAA I, σελ. 123-157), Ἀθήναι 1937, —, Ζητήματα ὀμηρικῆς ψυχολογίας. Αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι καὶ οἱ νεφροὶ (ἐν: ANAA III, σελ. 23-31), Ἀθήναι 1937.

2. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου θέλομεν, σὺν Θεῷ, ἐπανέλθει ἐν τῷ προσεχεῖ μέλλοντι, ἐνεκεν τῆς ἰδιαζούσης αὐτοῦ σημασίας διὰ τὴν ἑβραϊκὴν ψυχολογίαν.

3. Κατ' ἐκλογὴν πρβλ. ἐνταῦθα, πλὴν τῶν προμνημονευθέντων ἐν ὑποσημ. 21-22 ἔργων, τὰ ἐξῆς: FRANZ DELITZSCH, System der biblischen Psychologie, σελ. 226έξ., J. PEDERSEN, Israel. Its Life and Cultura, τόμ. I/II, σελ. 172έξ., H. W. ROBINSON, Hebrew Psychology (ἐν: PB, σελ. 353-382), Oxford 1925, J. STEINBERG, Der Mensch in der Bildersprache des Alten Testaments (Diss), Bonn 1935, G. PIDOUX, L'homme dans l'Ancien Testament, σελ. 23έξ., E. JAHN, Biblische Psychologie, Berlin 1962, A. R. JOHNSON, The Vitality of the Individual in the Thought of Ancient Israel, Cardiff 1949, ἰδίᾳ σελ. 39έξ., ὡς ἐπίσης W. EICHRÖDT, Theologie des A. T., II/III, σελ. 95έξ., 97έξ., P. HEINISCH, Theologie des A. T., σελ. 132έξ., P. van IMSCHOOT, Théologie de l'Ancien Testament, τόμ. II, σελ. 36 έξ. κλπ.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΒ', σελ. 422έξ., 425 κλπ.

5. Ἀντίθετον ἔποψιν ὑπεστήριξαν οἱ J. PEDERSEN, μν. ἔργ., σελ. 170έξ., A. R. JOHNSON, ἐνθ' ἀν., W. EICHRÖDT, μν. ἔργ., σελ. 97έξ. κ.ἄ.

χολογίαν¹, ὑπεστήριξεν, ὅτι, κατὰ τὰς σχετικὰς ἀντιλήψεις τῆς Π.Διαθήκης, ἡ ἔννοια τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος δέον ὅπως νοῆται, τρόπον τινά, ὡς «ἠνωμένοι πολιτεῖαι»², δεδομένου ὅτι, κατ' αὐτόν, ἡ προσωπικότης παρ' Ἑβραίοις ἀναλύεται εἰς ἐπὶ μέρους αὐτοτελεῖς πνευματικὰ κέντρα μὴ ἔχοντα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, σχέσιν πρὸς ἄλληλα. Ὅθεν, συμφώνως πρὸς τὸν εἰρημένον ἐρευνητὴν, χαρακτηριστικὴ ἀπόρροια τοῦ ὑπάρχοντος χαλαροῦ συνδέσμου τῶν τοιούτων πνευματικῶν κέντρων, ἐξ ὧν συνίσταται ὁ ψυχικὸς καὶ πνευματικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὴ καὶ τὸ «ἐγὼ» αὐτοῦ, εἶναι ἡ «διάχυσις τῆς συνειδήσεως» («diffusion of consciousness»)³. Ὅτι δὲ αἱ ἀνωτέρω ἐπόψεις τοῦ H. Wh. Robinson περὶ αὐτοτελεῶν πνευματικῶν κέντρων ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δὲν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ σχετικὰ δεδομένα τῆς Π.Διαθήκης δεικνύει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸ γεγονός ὅτι, κατ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, οὐδέποτε γίνεται κατὰ συνεκδοχὴν χρῆσις τῶν ἐσωτερικῶν τούτων ὀργάνων πρὸς δῆλωσιν τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, τ.έ. δὲν ἀπαντοῦν ταῦτα ὡς ὄροι συνώνυμοι τοῦ «ἄνθρωπος», ὡς εἶδομεν ὅτι συμβαίνει προκειμένου περὶ τῶν δύο συστατικῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἐκφραζομένων διὰ τῶν ὄρων **רִשְׁוֹן** («σάρξ»), «σῶμα») καὶ **נֶפֶשׁ** («ψυχή»)⁴. Ἀλλὰ τὸ βιβλικῶς ἀβάσιμον τῶν θεωριῶν τούτων τοῦ H. Wh. Robinson βεβαιοῦται, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι, ὡς διεπιστώθη ἐν τοῖς πρόσθεν⁵, κατὰ τὴν σαφῆ ἀνθρωπολογικὴν διδασκαλίαν τῆς Π.Διαθήκης, ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ δύο μόνον συστατικῶν.

Μεθ' ὅσα ἀνωτέρω ἐξετέθησαν, δικαιούμεθα, νομίζομεν, νὰ ἰσχυρισθῶμεν ἐνταῦθα, ὅτι τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸ ὁποῖον μέλη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ δὴ ἐσωτερικὰ αὐτοῦ ὄργανα φέρονται, κατὰ συνεκδοχὴν βεβαίως, ὡς, οὕτως εἰπεῖν, σωματικὰ ἔδρα καὶ ὄργανα τῶν ἐπὶ μέρους ἢ καὶ τοῦ συνόλου τῶν ψυχικῶν καὶ καθαρῶς πνευματικῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου, δέον νὰ ἐξηγηθῆ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἤδη ἐξεταζομένης ἀντιλήψεως τῆς Π.Διαθήκης, περὶ τοῦ ὅτι δηλ. ὁ ἄνθρωπος συνιστᾷ ψυχοσωματικὴν ἐνότητα, τῆς ὁποίας, ἰδίᾳ τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως καὶ τὴν εὐγλωττον ἐπιβεβαίωσιν, ἅμα δὲ καὶ τὴν χαρακτηριστικὴν ἐκφρασιν. Εἰδικώτερον ὅμως τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἀπορροῦσης ἐκ τῆς ψυχοσωματικῆς ἐνότητος ἀλληλεπιδράσεως, ἣτις, ὡς εἶδομεν, ὑφίσταται κατὰ τὴν Π.Διαθήκην μεταξὺ τῶν δύο ἀνθρωπίνων συστατικῶν, ἧτοι ἐνθεν μὲν τῆς «σαρκός», «σώματος» (**רִשְׁוֹן**), ἐνθεν δὲ τῆς «ψυχῆς» (**נֶפֶשׁ**).

1. H. W. ROBINSON, μν. ἐργ.

2. H. W. ROBINSON, μν. ἐργ., σελ. 354.

3. H. W. ROBINSON, ἐνθ' ἄν.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 410, ἰδίᾳ δὲ σελ. 422, 437, 603, 617.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 418έξ.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἔρευνα τῶν σχετικῶν τῆς Π.Διαθήκης χωρίων δεικνύει, ὅτι ἰδίᾳ τὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος φέρονται ὡς κατὰ συνεκδοχὴν ἔδραι καὶ ὄργανα τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ τοῦτο, γενικῶς εἰπεῖν, δὲν φαίνεται νὰ ἰσχύῃ καὶ προκειμένου περὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἐν οἷς καὶ αὐτὴ ἔτι ἡ «κεφαλή» (ΨΚΓ Ι). Ἐπίσης ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἐνταῦθα καὶ ἡ διαπίστωσις, ὅτι προκειμένου περὶ τῶν ζώων, τὰ ἐσωτερικὰ ταῦτα ὄργανα, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων¹ ἐπιβεβαιουσῶν, θὰ ἐλέγομεν, τὸν κανόνα, δὲν χρησιμοποιοῦνται συνεκδοχικῶς, εἰ μὴ μόνον κυριολεκτικῶς, δηλ. ἐν τῇ θεμελιώδει αὐτῶν σημασίᾳ, ἐνῶ, ἄλλως τε, οὐ μόνον τὴν ΨΔῃ (αὐψυχή), ἀλλὰ καὶ τὸ ΠΗΓ (αὐπνεῦμα) καὶ τὴν ΠΡΨῃ (αὐπνοή) ἔχουν, κατὰ τὴν Π.Διαθήκην, καὶ τὰ ζῶα, ὑφ' ἣν βεβαίως ἐννοιοῦν καὶ διεπιστώσαμεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ². Ἐν ἄλλοις λόγοις, ἡ τοιαύτη κατὰ συνεκδοχὴν χρῆσις τῶν ἐσωτερικῶν σωματικῶν ὀργάνων γίνεται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον προκειμένου περὶ τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὰς ψυχικὰς καὶ πνευματικὰς λειτουργίας τοῦ ὁποίου καὶ ἀναφέρονται καὶ δὴ καὶ θεωροῦνται ὡς σωματικὰ ἔδραι καὶ ὄργανα τῆς «αὐψυχῆς» (ΨΔῃ) αὐτοῦ. Ὡς δύναται δέ τις νὰ ἀντιληφθῇ, τοῦτο βεβαίως δὲν συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ζῶα, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸν ἀνθρώπον, διότι αὐτὸς μόνος ἔχει, κατὰ τὴν σαφῆ διδασκαλίαν τῆς Π.Διαθήκης, ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν βίον³.

Ὅθεν, δεδομένου ὅτι τὰ ἐν τῇ συνεκδοχικῇ αὐτῶν ἐννοίᾳ τοσοῦτον χαρακτηριστικῶς ἐκφράζοντα τὸν ψυχικὸν καὶ ἰδίᾳ πνευματικὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου ἐσωτερικὰ σωματικὰ αὐτοῦ ὄργανα ἀναφέρονται οὐ μόνον εἰς τὴν ψυχολογίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπολογίαν τῆς Π.Διαθήκης, θεωροῦμεν ἀναγκαῖον ὅπως ἐφεξῆς, ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοτελοῦς καὶ πάλιν ἐρεύνης τῶν σχετικῶν χωρίων, ἔστω καὶ διὰ βραχέων, ἐνδιατρίψωμεν περὶ τὴν ἐξέτασιν αὐτῶν, τοσοῦτο δὲ μᾶλλον καθ' ὅσον τὰ ἐσωτερικὰ ταῦτα ὄργανα ἐμφανίζονται ὡς κατὰ συνεκδοχὴν ἀνθρωπολογικοὶ τεχνικοὶ ὅροι τῆς Π.Διαθήκης. Πρὶν ἢ χωρῆσωμεν ὅμως εἰς τὴν ἐπὶ μέρους ἔρευναν αὐτῶν, σπεύδομεν νὰ διευκρινίσωμεν ἐνταῦθα ὅτι, ὡς θέλομεν εὐθὺς κατωτέρω διαπιστώσει, τὰ ἐσωτερικὰ ταῦτα σωματικὰ ὄργανα πολλάκις θεωροῦνται συνεκδοχικῶς ὡς κατ' ἐξοχὴν ἔδραι καὶ ὄργανα ὀρισμένων εἰδικωτέρων ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν καὶ ἐντεῦθεν ταῦτα **περισσότερον** ἢ ἡ ΨΔῃ (αὐψυχή) συνδέονται μετὰ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος λειτουργιῶν, ὡς, πρὸς τοῖς ἄλλοις, δεικνύει ἡ ἐκάστοτε ἐν τῷ κειμένῳ τῆς Π.Δια

1. Οὕτω π.χ. πρβλ. Ι Σαμ. 17₁₀, πρβλ. ὅμως Ὡσ. 7₁₁. Θὰ ἠδύνατο δέ τις μάλιστα σὺλόγως νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἐν προκειμένῳ γίνεται χρῆσις αὐτῶν κατ' ἐπέκτασιν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου. Πρβλ. καὶ ὅσα σχετικῶς ἐλέχθησαν ἀνωτέρω, τόμ. ΔΕ', σελ. 600, ὑπασημ. 5.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΔΕ', σελ. 600, ὡς καὶ παρόντα τόμον, σελ. 103, 299εξ.

3. Πρβλ. τὴν ἐν Ὡσ. 7₁₁ λίαν διαφωτιστικὴν, ἐν προκειμένῳ, παρομοίωσιν.

θήκης χρῆσις τῶν ὄρων ἐκείνων, δι' ὧν δηλοῦνται τὰ ἐσωτερικὰ ταῦτα σω-
ματικὰ ὄργανα μετὰ τῶν σχετικῶν ρημάτων τῶν ἀναφερομένων εἰδικῶς εἰς
τὰς συγκεκριμένας ψυχικὰς καὶ πνευματικὰς λειτουργίας τῆς **שׁוֹנֵן** («ψυχῆς»)¹.

α) שׁוֹנֵן. Εἰς τὴν κατὰ συνεκδοχὴν πνευματικὴν καὶ εἰδικώτερον ψυχο-
λογικὴν ἔννοιαν τῶν ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ θεμελιωδῶς βιολογικὴν σημασίαν ἔχόν-
των μελῶν καὶ δὴ καὶ ἐσωτερικῶν ὀργάνων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἰσάγει,
νομίζομεν, τὸ καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν μνημονευθὲν **שׁוֹנֵן**², ὅπερ ἀπαντᾷ συνήθως
εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν καὶ, ὡς εἶδομεν ἐκεῖ, ἀποδίδεται προσφυῶς ὑπὸ τῶν
Ο' διὰ τοῦ «όστοῦν». Πράγματι δὲ τὸ **שׁוֹנֵן** («όστοῦν»), ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν
κυρίαν αὐτοῦ σημασίαν, ὡς τεχνικοῦ δηλ. ὄρου συνωνύμου τοῦ **בְּשָׁר** («σάρξ,
«σῶμα») δηλοῦντος ἐν τῇ ἀνθρωπολογία τῆς Π. Διαθήκης τὴν ὕλικὴν τοῦ ἀνθρώ-
που φύσιν, ἦτοι τὸ «σῶμα», ἔχει ἐνίοτε³ καὶ εἰδικωτέραν ἀνθρωπολογικὴν ἔν-
νοιαν, κατὰ συνεκδοχὴν βεβαίως, ἀναφερομένην εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώ-
που φύσιν⁴ καὶ δὴ τὴν «ψυχὴν» (**שׁוֹנֵן**) αὐτοῦ. Οὕτω δ' ἐν προκειμένῳ διὰ τοῦ
שׁוֹנֵן («όστοῦν») ἐμφαίνεται, πάντοτε κατὰ συνεκδοχὴν, ἡ σ ω μ α τ ι κ ῆ
ἔ δ ρ α καὶ τὸ ὄ ρ γ α ν ο ν τῶν ποικίλων αἰ σ θ η μ ᾶ τ ω ν καὶ γενι-
κώτερον τοῦ σ υ ν α ἰ σ θ ῆ μ α τ ο ς. Ἐντεῦθεν λοιπὸν γίνεται λόγος, πρὸς
τοῖς ἄλλοις, καὶ περὶ «εἰρήνης» (**שׁוֹנֵן**)⁵ ἢ καὶ «ἀναψυχῆς» (**שׁוֹנֵן**)⁶ τῶν
«όστῶν» (**שׁוֹנֵן**), περὶ ὧν μάλιστα, ἐν συνεκδοχικῇ καὶ μεταφορικῇ βεβαίως
ἐννοίᾳ, ἀναφέρεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, ὅτι «ταράσσονται» (**בָּה**⁷, **שׁוֹנֵן**⁸),
«συσσειόνται» (**שׁוֹנֵן**)⁹, «διαπερῶνται» (**שׁוֹנֵן**)¹⁰, «συντρίβονται» (**שׁוֹנֵן**)¹¹,

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΔΕ', ἰδίᾳ σελ. 604έξ.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΔΕ', σελ. 424έξ.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΔΕ', σελ. 425.

4. Ἐν προκειμένῳ πρβλ. J. PÉDERSSEN, μν. ἔργ., σελ. 172έξ., W. EICHRODT, Theologie des A.T., τόμ. II/III, σελ. 96, G. PIDOUX, L'homme dans l'Ancien Testament, σελ. 30έξ.

5. Ψαλμ. 38₄.

6. Παροιμ. 3₈ (οἱ Ο' ἔχουν «ἐπιμέλειαν»). Πρβλ. τὴν ὁμοῦ μετὰ τοῦ **שׁוֹנֵן** («όστοῦν») χρῆσιν τοῦ **שׁוֹנֵן** (I) («ἰασις») ἐν Παροιμ. 16₂₄.

7. Ψαλμ. 6₈.

8. Ψαλμ. 31₁₁ (ἡ καθ' αὐτὸ σημασία τοῦ **שׁוֹנֵן** εἶναι μᾶλλον τὸ «σκοτίζομαι», πρβλ. Ψαλμ. 6₈).

9. Ἰώβ 4₁₄.

10. Ἰώβ 30₁₇.

11. Ἦσ. 38₁₈.

«σαλεύονται» (הָרָה) ¹, «ξηραίνονται» (יָבֵשׁ) ², «συμφροῦνται» (רָרָה I) ³, «παλαιούνται» (בָּלָה) ⁴ καὶ «ταπεινοῦνται» (רָכַח) ⁵ ἢ πάλιν «πιαίνονται» (יָלַח ⁶, יָשַׁח ⁷) καὶ «ἐμπίμπλονται» (מָלַח) ⁸ «νεότητος» (עָלָמִים) ⁸. Λίαν χαρακτηριστικὸν δ' ὁμοῦς εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ τὸ ἐξῆς χωρίον, ἔνθα τὰ «ὀστᾶ» (עֲצָמֹתַי) ἐμφαίνουσι, νομίζομεν, οἶονεὶ τὸν ἕσσω ἄνθρωπον, ἀπαντοῦν δηλ. ὡς, τρόπον τινά, συνώνυμον τοῦ πνευματικοῦ συστατικοῦ, ἥτοι τῆς נַפְשׁ (αἰσθητικῆς) ⁹: «Πάντα τὰ ὀστᾶ μου ἐροῦσι, Κύριε, τίς ὁμοίός σοι;» ¹⁰.
(Συνεχίζεται)

1. Ἱερ. 23₉.

2. Παροιμ. 17₂₂.

3. Ἰώβ 30₈₀, Ψαλμ. 102₄, Ἱεζ. 24₁₀. Πρβλ. τὴν χρῆσιν τοῦ עֲצָמֹתַי («ὀστοῦν») ὁμοῦ μετὰ τοῦ שָׁחַ («πύρ») ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς τὸ בָּעַר (I) («καίωμαι») ἐν Ἱερ. 20₉.

Περὶ δὲ τοῦ τελευταίου τούτου χωρίου πρβλ. Ν.Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, Εἰσαγωγή εἰς τοὺς μονολόγους τοῦ Ἱερεμίου, σελ. 63έξ.

4. Ψαλμ. 32₉. Πρὸς τούτοις πρβλ. τὴν ὁμοῦ μετὰ τοῦ עֲצָמֹתַי («ὀστοῦν») χρῆσιν

τοῦ בָּוֵא («εἰσέρχομαι») ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς τὸ רָקַב («σῆψις») ἐν Ἀββ. 3₁₈.

5. Ψαλμ. 51₄₀.

6. Ἱεζ. 58₁₁.

7. Παροιμ. 15₃₀, πρβλ. Σοφ. Σειρ. 26₁₈.

8. Ἰώβ 20₁₁.

9. Σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, οἱ Ὁ' ἀπέδωσαν διὰ τοῦ «ψυχῆ» τὸ עֲצָמֹתַי ἐν Παροιμ. 16₂₄.

10. Ψαλμ. 35₁₀.